

6–7. SZÁZADI BIZÁNCI RÉZPÉNZEK OROSHÁZÁRÓL ÉS KÖRNYÉKÉRŐL

PROHÁSZKA PÉTER* – RÓZSA ZOLTÁN**

*Mesterünk, a 90 esztendő's Bóna István (1930–2001) emlékére***Kulcsszavak:** népvándorlaskor, bizánci érmek, gepidák, avarok, Orosháza térsége

Absztrakt: *A tanulmányban az Orosházán és vidékén előkerült 6. és 7. századi bizánci érmek kerülnek bemutatásra. Az első bizánci érmet – I. Justinianus follisát – 1877-ben találták Szentetornyán. A műszeres lelőhelyfelderítések során további nyolcat ismerünk, melyek között egy I. Justinianus follist, öt II. Justinus follist és félfollist, valamint két Heraclius follist találunk. Ezek nagy részét sikerült pontosan meghatározni. A tanulmányban a Kárpát-medence 6. és 7. századi bizánci éremforgalmával összehasonlítva vizsgáljuk szerepüket a Bizánci Birodalom határain kívül. Ugyanakkor Orosháza és környéke régészeti lelőhelyeinek és leleteinek tekintetbe vételével próbálunk választ adni arra, mely oknál fogva figyelhető meg relatív gyakori előfordulásuk a területen.*

Amint a régészeti, úgy a numizmatikai emlékműanyag összehasonlító vizsgálatánál is egyre inkább a kutatás figyelmébe kerültek egyes kistérségek vizsgálatai. Az egyes települések, járások területén előkerült leletek ugyanis sokkal realisabb képet nyújtanak a kulturális behatásokról, kereskedelmi kapcsolatokról, mint az országrészekre vetített elterjedési térképek. E tekintetben a régi adatok, leletek és újabb ásatások mellett azonban a műszeres terepbejárások igen fontos szerepet játszanak. Ezek során ugyanis gyakran olyan régészeti leletek vagy numizmatikai emlékek is előkerülnek, melyek a nagyobb összefüggések vizsgálatában is előrelépést kínálhatnak.¹ Orosháza vidékén az elmúlt években számos műszeres terepbejárás történt, melyek jelentős mennyiségű különféle korú, elsősorban fémleletet eredményeztek.² Ezek között az érmek száma

sem volt elhanyagolható, melyek átvizsgálása során majdnem egy tucatnyi 6–7. századi bizánci réz érmet volt. Mindeddig csupán egyetlen, e korból származó bizánci érmet ismert a vidékről a kutatás, amely az előkerülésekor még Hódmezővásárhelyhez tartozó Kardoskúton, Molnár Zsolt tanyája területén egy sírlelet mellélete volt.³ 1950-ben Kardoskút nem csupán Hódmezővásárhelyből vált ki, hanem egyben Csongrád megyéből is, mivel átcsatolták Békés megyéhez.⁴ Így vált I. Justinianus bronz pénze az egyetlen orosházi bizánci éremmé.⁵ Maga az érmet ugyan a szegedi múzeumba került, azonban csupán Csallány leletjelentéséből ismert, mivel a világháború alatt elveszett.⁶ Ugyanakkor nem ez volt az első bizánci érmet, melyet Orosháza vidékén találtak. 1877-ben Mogyoróssy János egy másik I. Justinianus rézérem leírását adta a Békési Lapokban a Békés

* Archeologický ústav SAV, Nitra SK-949 21, Akademická 2, prohaszkapeter1975@gmail.com

** Várkapitányság Nzrt, 1113 Budapest, Daróczi út 3, rozo30@hotmail.com

¹ Lásd például PROHÁSZKA 2017.

² Ezekből egy válogatás került közreadásra: *Fémek a földből* I. (Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából 19). Orosháza 2018.

³ Huszár Lajos alapvető munkájában Hódmezővásárhely lelőhellyel: HUSZÁR 1954, 79, Nr. LXXII.

⁴ Csallány Dezső leletkataszterében már Békés megyei lelőhelyként szerepel: CSALLÁNY 1956, 132–133, Nr. 424.

⁵ BÓNA 1965, 122.

⁶ CSALLÁNY 1943, 167.

Vármegyei Múzeum gyarapodásáról írt beszámolójában.⁷ Ezen érem Terényi Lajosné szenttoronyi (valójában szentetornyai) birtokán veremásáskor került elő és a leírásnak köszönhetően meg lehetett hatá-

rozni. A fémkeresős kutatásoknak köszönhetően így összesen kilenc 6–7. századi bizánci éremről van tudomásunk, melyek igen jelentős számot képviselnek a korszak éremanyagának tekintetében.⁸

KATALÓGUS

I. Justinianus érmei (1. kép 1)

(1) Orosháza-Szentetornya (Békés megye/H; 2. kép 3)

Mogyoróssy János a Békésmegyei múzeum gyarapodásáról beszámolva ismertette a Justinianus érmet, amelyet Pusztai Mihály talált veremásáskor Terényi Lajosné szenttoronyi (szentetornyai) birtokán.⁹ A pontos lelőhely és az érem holléte ismeretlen.

Az érem leírása: „... DN IVSTINI | ANVS PP – előlapi köriratában ... szemben néz pánczélos mellképe sugárok közé állítva koronát viselő fejjel, felemelt jobbujában keresztet gömböt tart, feje baloldali szomszédságában ismét egy kereszt szemléltető; hátlapján nagy M. betűnek felső ágai között †, eme betű alsó ágai között szokásos görög betta, egy vízszintes vonal alatt pedig NIK jelző betűk; végre e lapnak jobb oldalán „ANNO, – a baloldalon pedig X II I számok látszanak”.

Az érem: I. Justinianus follisa (40 nummia), Nicomedia B MIB 114 (539–540).

(2) Tótkomlós-Gyümölcsös, 53-as tábla; 28983 (Békés megye/H; 1. kép 1; 2. kép 6)

Tóth Gábor találta a középkori Komlós falu területén 2017.11.01-én fémkeresős tevékenység során.¹⁰

Az érem leírása: *Avers*: [DN IVSTINIANVS PP AVG]. A császár büszkje jobbra, a fején lévő babérokoszorú nem látszik. *Revers*: A bal oldalt csillag, középen nagy M, a jobb oldalon sem a kereszt, sem pedig csillag nem látható. A mezőben CON. Igen kopott példány, a közepén négyszög alakban átütve.

Az érem: I. Justinianus follisa (40 nummia), Constantinopolis (?), MIB 83–85 (527–537). Réz, súly: 13,07 g, átm.: 28–31 mm, igen kopott.

II. Justinus érmei (1. kép 2–6; 3. kép)

(3) Tótkomlós-Gyümölcsös, 53-as tábla; 28983 (Békés megye/H; 1. kép 2; 2. kép 7; 3. kép 30)

Csontos Pál tótkomlói helytörténész ajándéka a középkori Komlós falu területéről.¹¹

Az érem leírása: *Avers*: DNIV[STINVSPPAVG] Uralkodópár szemben, trónon ülve. A császár kezében globuson kereszt, a császárné keresztet tart. Mindkettőn korona és a fejük körül nimbus. *Revers*: A bal szélén ANNO középen nagy M felette kis kereszt, alatta A, oldalt ϣ, a mezőben NIKO.

Az érem: II. Justinus (575–578) follisa (40 nummia), Nicomedia, MIB 46a (569–570). Réz, súly: 14,1 g, átm.: 27 mm, enyhén kopott.

(4) Tótkomlós-Gyümölcsös, 53-as tábla; 28983 (Békés megye/H; 1. kép 3; 2. kép 8; 3. kép 31)

Kvak Róbert találta a középkori Komlós falu területén 2015.07.19-én fémkeresős tevékenység során.¹²

Az érem leírása: *Avers*: DNIVST[INVS]PPAVG Uralkodópár szemben, trónon ülve. A császár kezében globuson kereszt, a császárné keresztet tart. Mindkettőn korona és a fejük körül nimbus. *Revers*: A bal szélén ANNO középen nagy M, felette kis krisztogramm, alatta A, oldalt XI, a mezőben NIKO.

Az érem: II. Justinus (575–578) follisa (40 nummia), Nicomedia, A officina, MIB 46a (575–576). Réz, súly: 11,9 g, átm.: 28 mm, pozíció, enyhén kopott.

(5) Mezőhegyes-7-es tábla, Mezőhegyes 5. lelőhely; 89747 (Békés megye/H; 1. kép 4; 2. kép 10; 3. kép 18)

⁷ MOGYORÓSSY 1877.

⁸ Lásd utolsó összeállításokat: SOMOGYI 2014; GANDILA 2018.

⁹ MOGYORÓSSY 1877.

¹⁰ NGyTM Rég.Ad.: 910/2018; Gysz.: 2018/72.

¹¹ NGyTM Rég.Ad.: 540/2014; Gysz.: 2014/16.

¹² NGyTM Rég.Ad.: 659/2015; Ltsz.: 2016.236.1.

Tóth Gábor találta a lelőhely területén korábbi fémkeresős tevékenysége során.¹³

Az érem leírása: *Avers*: DN[IVSTINVS]PPAVG Uralkodópár szemben, trónon ülve. A császár kezében globuson kereszt, a császárné keresztres szeptert tart. Mindkettőn korona és a fejük körül nimbus. *Revers*: A bal szélén ANNO középen nagy M, felette kis krisztogramm, alatta ε, oldalt az indikációs számok nem látszanak, a mezőben CON.

Az érem: II. Justinus (575–578) follisa (40 nummia), Constantinopolis, ötödik officina, MIB 43d (570–576). Réz, súly: 12,1 g, átm.: 28 mm, igen kopott, közepén átylukasztva.

(6) Mezőhegyes-Víztározótól keletre, Mezőhegyes 58. lelőhely; új lelőhely (Békés megye/H; 1. kép 5; 2. kép 9; 3. kép 19)

Kerekes György találta a lelőhely területén 2018.05.31-én fémkeresős tevékenység során.¹⁴

Az érem leírása: *Avers*: [DNIVSTINVSPPAVG] Uralkodópár szemben, trónon ülve. A császár kezében globuson kereszt, a császárné keresztres szeptert tart. Mindkettőn korona és a fejük körül nimbus. *Revers*: A bal szélén ANNO középen nagy M, felette kis kereszt, alatta Δ, oldalt II, a mezőben a felirat hiányzik.

Az érem: II. Justinus (575–578) follisa (40 nummia), ?, MIB ? (566–567). Réz, súly: 13,2 g, átm.: 29 mm, igen kopott.

(7) Nagyszénás-Cifra-dűlő, faluhely; 1377 (Békés megye/H; 1. kép 6; 2. kép 1; 3. kép 20)

Bene András találta a lelőhely területén korábbi fémkeresős tevékenysége során.¹⁵

Az érem leírása: *Avers*: [DNIVSTINVSPPAVG] Uralkodópár szemben, trónon ülve. A császár kezében globuson kereszt, a császárné keresztres szeptert tart. Mindkettőn korona és a fejük körül nimbus. *Revers*: A bal szélén ANNO középen nagy K felette kis kereszt, alatta betű/felirat nem látható, amint oldalt sem.

Az érem: II. Justinus (575–578) fél follisa (20 nummia), ?, MIB ? (565–578). Réz, súly: 3,93 g, átm.: 19 mm, igen kopott.

Heraclius érmei (1. kép 7–8; 4. kép)

(8) Tótkomlós-Kopáncs-halom; 72357 (Békés megye/H; 1. kép 7; 2. kép 5; 4. kép 10)

Zsikai Rajmund Péter találta a lelőhely területén 2016.09.03-án fémkeresős tevékenység során.¹⁶

Az érem leírása: *Avers*: [δδNNhεRACLIHSeT-hεRACONSτPAV] Heraclius császár és mellette Heraclius Constantinus szemből van ábrázolva az előlapon, mindketten jobbjukban egy keresztres glóbuszt tartanak. Mivel az érmet egy korábbi follisra verték, így az éremkép elmosódott, az álló bal oldali alak mellett és felett a korábbi érem felirat töredékei láthatóak. *Revers*: A bal oldalt AN[NO], középen nagy M, felette krisztogramm, alatta egy Δ. Mellette a jobb oldalon egymás alatt két-két rovás látható. A mezőben a felirat az átverés miatt nem látható.

Az érem: Heraclius follisa (40 nummia), Constantinopolis, Γ officina, MIB 160b (613–614).

Réz, súly: 9,87 g, átm.: 33 mm, átvert kopott.

(9) Nagyszénás-Cifra-dűlő, faluhely; 1377 (Békés megye/H; 1. kép 8; 2. kép 2; 4. kép 6)

Benkő József találta a lelőhely területén 2017.07.23-án fémkeresős tevékenység során.¹⁷

Az érem leírása: Igen kopott, azonban az előlap közepén egy függőleges vonal látható, amely alapján nagy valószínűséggel a közepén Heraclius, és két oldalt mellette a feleségét, valamint fiát ábrázoló follis lehetett, melynek kibocsátása 616-ban kezdődött és egészen 624-ig történt. A hátlapon csupán a közepén található nagy M, valamint alatta egy B látható. A mezőben a kibocsátás helye nem látszik.

Az érem: Heraclius follisa (40 nummia), ?, B officina, MIB ? (616–624).

Réz, súly: 9,4 g; átm.: 32 mm; igen kopott.

¹³ NGyTM Rég.Ad.: 705/2015; Gysz.: 2015/378.

¹⁴ NGyTM Rég.Ad.: 1038/2020; Gysz.: 2020/22.1.

¹⁵ NGyTM Rég.Ad.: 698/2015; Ltsz.: 2016.679.1.

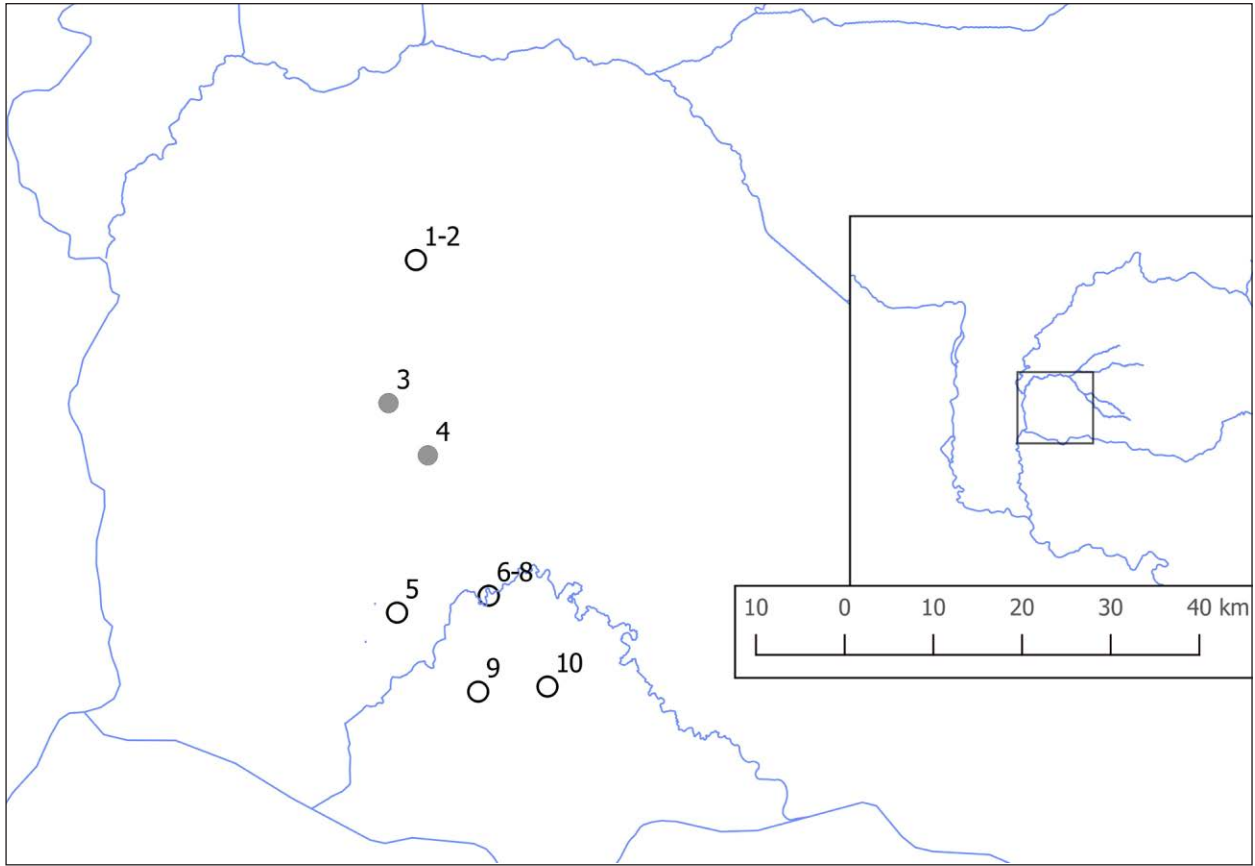
¹⁶ NGyTM Rég.Ad.: 769/2016; Ltsz.: 2016.3122.1.

¹⁷ NGyTM Rég.Ad.: 864/2017; Gysz.: 2017/225.

1. kép. A katalógusban szereplő érmék fotói. I. Justinianus érme: 1: Tótkomlós-Gyümölcsös, 53-as tábla (28983); II. Justinus érmei: 2–3: Tótkomlós-Gyümölcsös, 53-as tábla (28983); 4: Mezőhegyes-7-es tábla, Mezőhegyes 5. lelőhely (89747); 5: Mezőhegyes-Víztározótól keletre, Mezőhegyes 58. lelőhely (új lelőhely); 6: Nagyszénás-Cifra-dűlő, faluhely (1377); Heraclius érmei: 7: Tótkomlós-Kopáncs-halom (72357); 8: Nagyszénás-Cifra-dűlő, faluhely (1377)

Abb. 1. Photos der Münzen nach dem Katalog. Münze von Justinianus I: 1: Tótkomlós-Gyümölcsös, 53-as tábla (28983); Münzen von Justinus II: 2–3: Tótkomlós-Gyümölcsös, 53-as tábla (28983); 4: Mezőhegyes-7-es tábla, Mezőhegyes 5. lelőhely (89747); 5: Mezőhegyes-Víztározótól keletre, Mezőhegyes 58. lelőhely (új lelőhely); 6: Nagyszénás-Cifra-dűlő, faluhely (1377); Münzen von Heraclius: 7: Tótkomlós-Kopáncs-halom (72357); 8: Nagyszénás-Cifra-dűlő, faluhely (1377)

2. kép. A katalógusban szereplő lelőhelyek. 1–2: Nagyszénás-Cifra-dűlő, faluhely (1377); 3: Orosháza-Szentetornya (pontos lelőhely ismeretlen); 4: Kardoskút (pontos lelőhely ismeretlen); 5: Tótkomlós-Kopáncs-halom (72357); 6–8: Tótkomlós-Gyümölcsös, 53-as tábla (28983); 9: Mezőhegyes-Víztározótól keletre, Mezőhegyes 58. lelőhely (új lelőhely); 10: Mezőhegyes-7-es tábla, Mezőhegyes 5. lelőhely (89747)

Abb. 2. Fundorte im Katalog. 1–2: Nagyszénás-Cifra-dűlő, faluhely (1377); 3: Orosháza-Szentetornya (genauer Fundort unbekannt); 4: Kardoskút (genauer Fundort unbekannt); 5: Tótkomlós-Kopáncs-halom (72357); 6–8: Tótkomlós-Gyümölcsös, 53-as tábla (28983); 9: Mezőhegyes-Víztározótól keletre, Mezőhegyes 58. lelőhely (új lelőhely); 10: Mezőhegyes-7-es tábla, Mezőhegyes 5. lelőhely (89747)

ÉRTÉKELÉS

Az avar kori numizmatikai leletanyag fokozatosan gyarapodik az új leleteknek, valamint a régiekről szóló beszámolóknak köszönhetően.¹⁸ A bizánci érmek között azonban elsősorban az arany solidusok álltak a figyelem középpontjában, mint az avar–bizánci diplomáciai, katonai kapcsolatok tárgyi emlékei.¹⁹ Az aranyakkal ellentétben a bizánci réz- és ezüstérmek kisebb figyelmet kaptak. Sőt, mint arra Walter Pohl az avarok történetéről

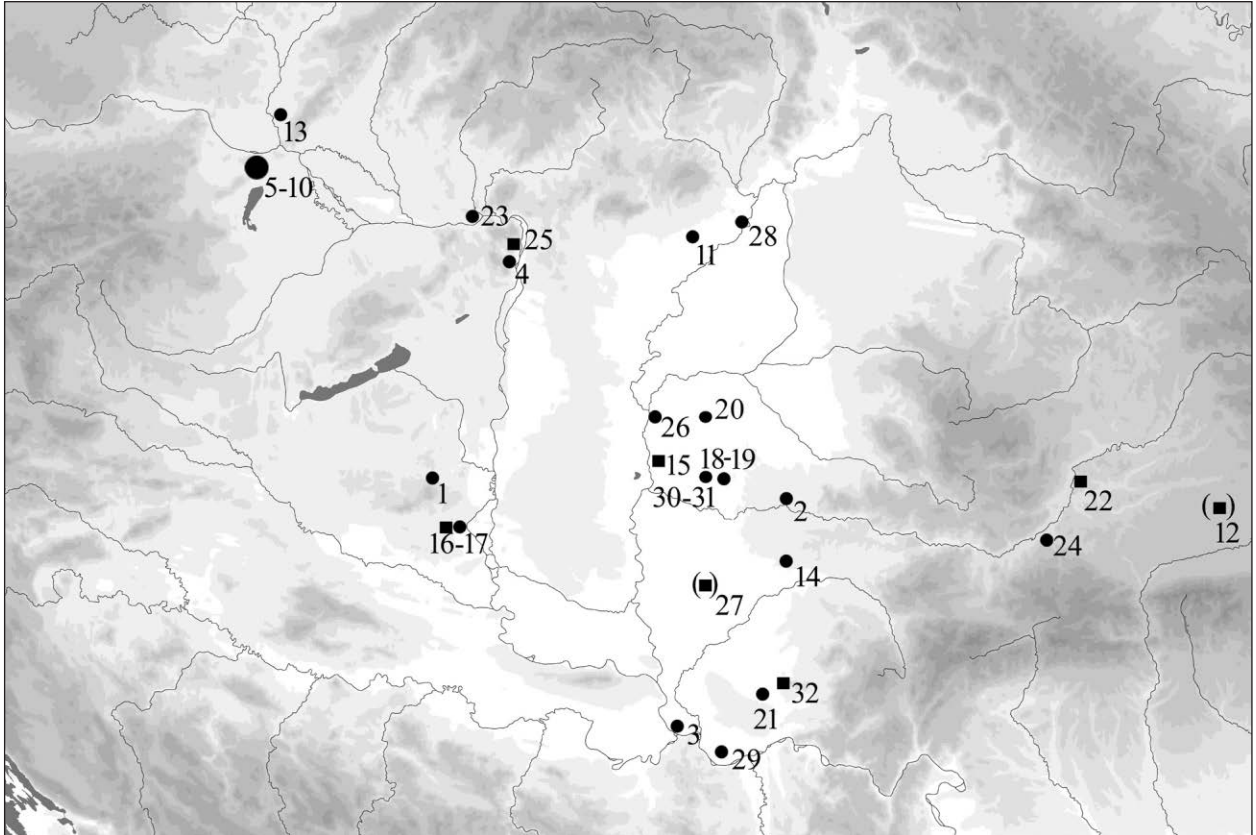
írt munkájában utalt:²⁰ „Kleine Kupfermünzen, die im byzantinischen Wirtschaftsraum für alltägliche Handelsgeschäften verwendet wurden, finden sich bei den Awaren kaum.” Ezen észrevételét a folyamatosan előkerülő bizánci follisok és félfollisok azonban cáfolni látszanak.²¹ E tekintetben figyelemreméltó, hogy az aranyak mellett ezen érmek ugyancsak megfigyelhetőek halotti obolusokként, azaz pénzfunkcióval bírva, az avar kori temetke-

¹⁸ Ld. pl.: SOMOGYI 1997; WINTER 2000; PROHÁSZKA 2004; SOMOGYI 2009; SOMOGYI 2014.

¹⁹ SOMOGYI 1997.

²⁰ POHL 1988, 197.

²¹ A kötet angol nyelvű új kiadásában már nem található meg ezen megjegyzés: POHL 2018.

3. kép. II. Justinus császár arany (■) és réz (•) érmeinek elterjedése a Kárpát-medencében
 Abb. 3. Die Verbreitung der Gold- (■) und Kupfermünzen (•) vom Kaiser Justinus II. im Karpatenbecken

zésekben (Aradac-Mecka II. sír: II. Tiberius follis (MIB 75a [583/584]),²² Egerlövő 31. sír: II. Justinus follis (MIB 46 a-b [572/573]),²³ Jutas 116. sír: Phocas follis (MIB 69 [603–610] vagy 65D–67D [586–587]),²⁴ valamint Kölked-Feketekapu 253. sír: félfollis II. Justinus (MIB 51a [569/570]),²⁵ Várpalota Gimnázium: Heraclius és Heraclius Constantinus (MIB 160 [612–613]).²⁶

A bizánci rézpénzek, amint arra Bóna István is rámutatott, a datálhatóságuknál fogva bírnak kiemelt jelentőséggel.²⁷ Ugyanakkor a bizánci határokön túli szerepükkel kapcsolatban megoszlanak

a vélemények. A rézpénzek ismételt megjelenése a pénzforgalomban Anastasius császár 498. évi pénzügyi reformjának köszönhető, amikor bevezetésre kerültek a follisok (*φολλερά*).²⁸ Marcellinus comes a következőképpen emlékezett meg róluk:²⁹ „*Nummis quos Romani terunciani (terentianos) vocant, Graeco follares, Anastasius princeps suo nomine figuratis placibilem plebi commutationem distraxit*”. A különféle címletekről pedig a szíriai névtelen krónikában van említés:³⁰ „*Edidit imperator monetam quadraginta nummorum et viginti et decem et quinque*”. E szerint 40, 20, 10 és 5 nummiások kerültek forgalomba a bizánci pénzrendszer része-

²² SOMOGYI 1997, 23.

²³ SOMOGYI 1997, 38–39.

²⁴ SOMOGYI 1997, 48–49.

²⁵ SOMOGYI 1997, 56–57.

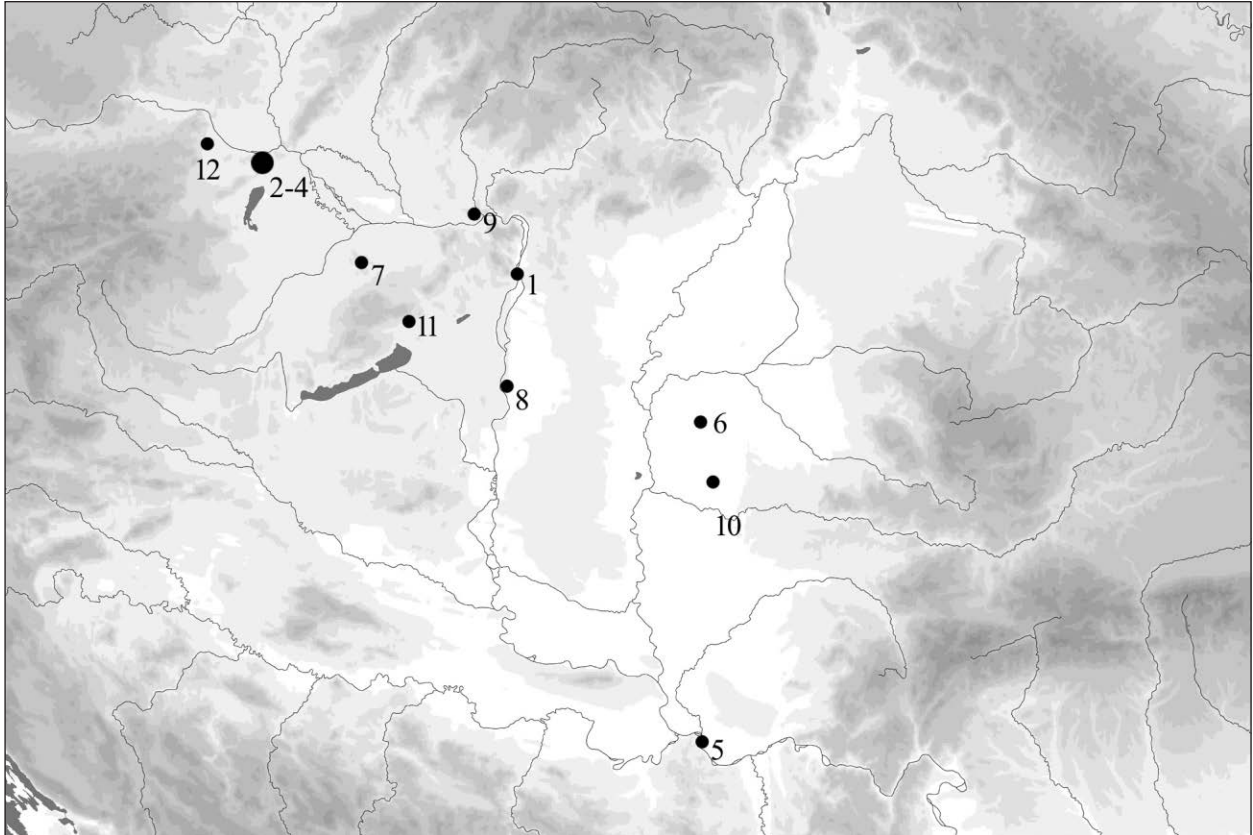
²⁶ SOMOGYI 1997, 93.

²⁷ BÓNA 2003.

²⁸ MORRISSON 1989, 243–244; MORRISSON–SODINI 2002, 212–216.

²⁹ MGH AA 11, 2. (ad annum 498) MGH AA; MORRISSON 1989, 244.

³⁰ Corpus scriptorum christ. or. III, 4, p. 115.

4. kép. Heraclius császár réz (•) érmeinek elterjedése a Kárpát-medencében
 Abb. 4. Die Verbreitung der Kupfermünzen (•) vom Kaiser Heraclius im Karpatenbecken

ként.³¹ Természetesen ehhez szabályozni kellett az arany solidus válthatóságát is, amely szerint egy solidust 288 follisra kellett átváltani.³² A rézpénzen jelölésre került értékük is, így a follist M, a fél-follist K, a dekanoummiont I és a pentanoummiont E betűkkel jelölték.³³ Az érme súlya a soliduséval ellentétben változott, így a 18 grammos follis súlya 6. század végére 11–12 g-ra csökkent.³⁴ A rézpénzek értékét a források alapján vizsgálták, amelyek alapján a 6. század folyamán 10 nummi (I) volt a napi szükségletek fedezete, ez azonban 570 körülre már 1 follisra (M) nőtt, jelezve az inflációt.³⁵

Ezek alapján az avar korban a follisok a mindennapi életben komoly értékkel bírtak az alapvető

szükségletek ellátásának fedezésére, mégis a birodalom határain kívül a fedezet hiányában pusztán rézdaraboknak tekinthették őket. A galliai jelenlétüket vizsgálva arra jutott a kutatás, hogy elterjedésük a kommunikációs utakat követi és így a bizánci gazdasággal folytatott kereskedelmi kapcsolatok emlékei lennének.³⁶ Az avar korhoz hasonlóan a 10. századi Kárpát-medence éremanyagában is megtalálhatóak a kor bizánci rézpénzei, melyeknél valószínűsítettük, hogy a Birodalom területén megfordult kereskedők/katonák tarsolyaiban juthattak a magyar szállásterületre.³⁷

Az 5. század második felétől egészen 568-ig Orosháza vidéke a Gepida Királyság része volt.

³¹ Chronica minora, ed.: E. W. Brooks, trans.: J.-B. Chabot. Paris 1924, 4:115; MORRISSON 1989, 244.

³² MORRISSON 1989, 244; MORRISSON–SODINI 2002, 214.

³³ MORRISSON 1989, 244; MORRISSON–SODINI 2002, 213.

³⁴ MORRISSON–SODINI 2002, 215.

³⁵ OSTROGORSKY 1932, 298–301; MORRISSON 1989, 252–260; MORRISSON–SODINI 2002, 215.

³⁶ MCCORMICK 2001, 351–353.

³⁷ PROHÁSZKA 2013.

Ugyanakkor I. Justinianus érmei esetében komoly kérdésként merül fel, hogy az avarok beköltözése (568) előtt vagy után kerültek-e a Kárpát-medencébe ide. Így például a Kölked-Feketekapu A-temető 354. sírjában talált I. Justinianus thessalonikei 16 nummiása (Thes MIB 169d [542–547]) egy avarkori temetőben került elő.³⁸ Ugyanakkor egy római kisbronzal és egy viminaciumi koloniális verettel együtt az elhunyt személy tarsolyában volt. E típus igen ritka a Kárpát-medence numizmatikai anyagában, ugyanakkor a Dráva és Száva közéről, Pannonia II. területéről nyolc érme ismert, melyek ugyancsak thessalonikei veretek.³⁹

Orosháza vidékéről három I. Justinianus réz-remről állnak rendelkezésünkre adatok. Amíg a Kardoskút-Molnár Zsolt tanyáján sírban talált darab meghatározása nem volt lehetséges, addig az orosháza-szentetornyai follis Nicomediában verték (MIB 114 [539–540]). A Tótkomlós-Gyümölcsös 53-as tábla területén előkerült follis ugyanakkor konstantinápolyi kibocsátású 527 és 537 között vert érme. A tágabb vidékről további érmek ismertek. Így a tótkomlóséhoz hasonló típusú follisok (MIB 84 [532–537]) kerültek elő a Deszk D avar temető területén.⁴⁰ Nicomediai follis (MIB 113a [548–549]) jutott Gyomárról a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába,⁴¹ amint ide került a szentesi rompuszta templomnál talált kyzikosi follis (MIB 120 [549–550]) is.⁴² Ugyan az érmek kibocsátása 550 előtt, tehát jóval az avarok 568. évi honfoglalása előtt történt, mégsem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy ők hozták magukkal az érmeiket még az Al-Dunától. Sokkal nagyobb azonban a valószínűsége annak, hogy a gepida bizánci kapcsolatok emlékei lenné-

nek. Ugyan a 6. században igen váltakozóak voltak e kapcsolatok, melyekről az írott források mellett a régészeti és numizmatikai leletanyag is tanúskodik.⁴³ Orosháza vidékéről igen kevés gepidához köthető lelőhely és lelet ismert, melyek Kardoskút környékén csoportosulnak.⁴⁴ Az itt feltárt sírok, sírcsoportok azonban igen szegényes mellékletűek voltak.⁴⁵ Sokkal fontosabb, egy a műszeres terepbejárás során talált ezüst fibulatöredék, amelyre 2017-ben a Tótkomlós-Kopáncs-halmon bukkantak.⁴⁶ Maga az ékszer nem gepida, legjobb párhuzama a németországi Mannheim-Hermsheimer-Bösfeld temető 348. sírjából ismert.⁴⁷ E két darab azonban dél-skandináviai eredetű, így egyrészt a frank területről, másrészt pedig északról is Tótkomlóra kerülhetett.

I. Justinianus császár 565-ben bekövetkezett halálával véget ért az avarok anyagi támogatása Bizánc részéről, amit az 558. évi szerződésben állapítottak meg.⁴⁸ Az új császár – II. Justinus – tüntetően utasította el az avar követek kéréseit a korábbi támogatások, évpénz megújítására.⁴⁹ Az elkövetkező években a gepidák királyságának megsemmisülésével, a langobárdok elvándorlásával, valamint az avarok Kárpát-medencébe történt költözésével a helyzet alapvetően megváltozott. A nyomásgyakorlás érdekében az avarok már 567-ben kísérletet tettek a gepidáktól a bizánci csapatoknak átadott Sirmium elfoglalására, amely ekkor azonban még nem járt sikerrel.⁵⁰ 571-ig számos összecsapás történt az avarok és a bizánci csapatok között, amit 572-ben, majd 574-ben bizánci vereségek követtek.⁵¹ A bizánci állam azonban sem a helyi szinten, sem pedig a központból nem fizetett azért az avaroknak, hogy az északi határok mentén béke és nyugalom legyen.

³⁸ SOMOGYI 1997, 56–57, Nr. 40.

³⁹ IVANIŠEVIĆ–POPOVIĆ 2017, 247–253.

⁴⁰ SOMOGYI 1997, 35–36, Nr. 18.

⁴¹ Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Éremtár 93.1892.

⁴² Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Éremtár 42.1892.10.

⁴³ QUAST 2001.

⁴⁴ BÓNA 1965, 120.

⁴⁵ BÓNA 1965, 120.

⁴⁶ MASEK–MIHÁCSI–PÁLFI 2018, 47.

⁴⁷ MASEK–MIHÁCSI–PÁLFI 2018, 49.

⁴⁸ POHL 1988, 49; SZÁDECZKY–KARDOSS 1979, 97: Menander Protector 442, 17–27, Agathias V 25, 4–6.

⁴⁹ POHL 1988, 49; SZÁDECZKY–KARDOSS 1979, 97–99: Corippus, In laudateme Iustini III 303–308, 345–349; Menander Protector EL 444, 32–445, 34 (+445, 34–446, 25).

⁵⁰ POHL 1988, 58.

⁵¹ POHL 1988, 65.

Az írott források alapján az első bizánci aranyak egy fogolykiváltásnak köszönhetően érkeztek meg, amit ráadásul maga a fogoly szervezett meg. A kagán által fogságban tartott Vitalianus követ megunva a láncban töltött időt, Illyricum hyparkhoszához fordult és saját szakállára 800 solidust szerzett.⁵² Némi változás történt a bizánci avar politikában, miután a megháborodott II. Justinus helyett Tiberios társ-császárként irányította a birodalmat. Így az 574. évi vereséget követően gyorsan megállapodott az avarokkal, hogy évpénz fejében nem intéznek támadást a bizánci területek ellen.⁵³ Az avarok elsődleges célja ezt követően Sirmium elfoglalása, amely előretolt támaszpontja volt a bizánciaknak – 582-ben esett el.⁵⁴ A meglehetősen konok magatartás miatt II. Justinusnak mindössze 7 solidusa ismert az avar szállásterületről, ugyanakkor 25 rézpénze.

A kevés solidusszal szemben tehát igen nagy számban fordulnak elő II. Justinus follisai és félfollisai. Mintegy 25 darab ismert, melyek között 3 félfollis, míg a többi follis. A meghatározhatóak közül csupán hármat bocsátottak ki 568 előtt (Carnuntum, Mezőhegyes-Víztározótól keletre, Šturovó), és a többi között az 570-es évek veretei az uralkodóak. Figyelemre méltó, hogy egyrészt Carnuntumban (6 db) figyelhető meg sűrűsödésük, másrészt a műszeres terepbejárásoknak köszönhetően éppen Orosháza vidékén (5 db). Carnuntum esetében mindenképpen a hosszú ideje tartó kutatások és gyűjtések adnak magyarázatot e jelenségre. Orosháza vidékéről II. Justinusnak négy follisa és egy félfollisa ismert.

A félfollis Nagyszénás-Cifra-dűlő, faluhelyen került elő, azonban igen rossz állapota miatt pontos meghatározására nem volt lehetőség. A Mezőhegyes-Víztározótól keletre talált follis esetében csupán a kibocsátásának évét sikerült tisztázni (566–567). Ezekkel szemben a Mezőhegyes-7-es tábla follisát Konstantinápolyban verték MIB 43d (575–576), míg a Tótkomlós-Gyümölcsös, 53-as tábla follisait MIB 46a Nikomediában, azonban 569–570 és 575–

576 indikációs években. A Kárpát-medencei II. Justinus érmek legnagyobb számban a konstantinápolyi pénzverdéből (13 db) kerültek ki, amit a nikomediái (6 db), thessalonikei (3 db), majd a kyzikosi (2 db) veretek követnek. Mivel Sirmium és környéke egészen 582-ig a Bizánci Birodalom része volt, így mint kereskedelmi, gazdasági és politikai előretolt poszt összehasonlítási alapul szolgálhat az érmek vizsgálatához. A területről, amely a Dráva–Száva közének keleti részét (Pannonia Secunda) is magában foglalja, II. Justinusnak 52 rézérme ismert, melyek megoszlása 5 db follis és 47 db félfollis.⁵⁵ Ezek verdék szerinti megoszlása: 5 db Konstantinápoly, 42 db Thessaloniké, 3 db Nikomedia és 3 db Kyzikos.⁵⁶ Négy follis került elő Sirmiumból, egy pedig Zimonyból, melyek közül hármat Konstantinápolyban és kettőt Nikomediában vertek. A félfollisok között elsőprő többségben vannak a thessalonikei veretek. A Kárpát-medencei félfollisok ugyancsak e verdéből származnak. A follisok között a konstantinápolyi és nikomediái kibocsátások a jellemzőek. A rézpénzeknek a bizánci határoknál való feltűnését a katonasággal próbálják magyarázni, amely igényt tartott a mindennapi életben használt kisebb címletekre.⁵⁷ Így egyik magyarázata a rézérme megjelenésének azon kiskereskedelem lenne, amely a Dráva–Száva közén egészen Sirmium elfoglalásáig működhetett.⁵⁸ További magyarázatul az ezt követő balkáni hadjáratok szolgálhatnak, amely során az anyagi javak mellett foglyokat is a Kárpát-medencébe hurcoltak. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy a Kárpát-medencében előkerült érmek 90 %-a follis, míg Sirmiumban és környékén ugyanilyen százalékban a félfollisok jellemzőek.

Ugyan II. Justinus utódaitól, ha kisebb számban is, de számos rézérme ismert a Kárpát-medencéből,⁵⁹ ám egészen Heracliusig ezen uralkodók pénzei nem kerültek elő Orosházáról és vidékéről. Heraclius császárnak ugyanakkor két follisa is begyűjtésre került a Tótkomlós-Kopáncs-halomról, valamint

⁵² POHL 1988, 61; SZÁDECZKY-KARDOSS 1979, 107–108; Menander Protector EL 195, 26–198, 10,

⁵³ POHL 1988, 65; SZÁDECZKY-KARDOSS 1979, 109.

⁵⁴ Sirmium történetéről és régészeti emlékeiről: IVANIŠEVIĆ–POPOVIĆ 2017.

⁵⁵ IVANIŠEVIĆ–POPOVIĆ 2017, 242.

⁵⁶ IVANIŠEVIĆ–POPOVIĆ 2017, 243.

⁵⁷ CURTA 2017.

⁵⁸ A bizánci-avar kereskedelmi kapcsolatokról: KISS 1996, 221–226.

⁵⁹ SOMOGYI 2014, 242–243.

a Nagyszénás-Cifra-dűlő faluhelyről. A tótkomlósit 613–614-ben verték Konstantinápolyban és a MIB 160b típusba tartozik, ahová még a solt-tétel-hegyi (613–614), valamint a várpalota-gimnáziumi (612–613) follisok. Sokkal ritkább a Nagyszénás-Cifra-dűlő faluhelyen talált darab, amely Heraclius császár 616 és 624 között kibocsátott új sorozatába tartozik. A Kárpát-medencében előkerült Heraclius által kibocsátott solidusok legnagyobb része ugyancsak 616 és 625 között vert érem, ám ennek ellenére a nagyszénási darab az első ezen időszakból származó rézérem.⁶⁰ Csupán egyetlen, a Bécsben előkerült MIB 177 típusú follis későbbi, mivel a 625 és 629 közötti időszakra datálható. Heraclius follisainak Kárpát-medencébe kerülését nehezen magyarázhatjuk a kiskereskedelemmel, sokkal inkább a balkáni hadjáratok során vagy egy diplomáciai küldetés során szerzett „emlékről” lehet esetükben szó.

Sajátos jelenség, hogy a nagyszénási II. Justinus félfollis és Heraclius follisa egymáshoz meglehetősen közel, mintegy száz méterre találtattak, amely alapján azt sem zárhatjuk ki, hogy talán egy kisebb lelethez tartoztak. A gepida emlékanyaggal ellentétben Orosháza vidékéről számos igen érdekes avar sírt és leletegyüttest ismerünk. A kora avar korra datálható sírok kerültek elő 1950-ben az Aradi úton,⁶¹ egy női sír arany nagygyömbös fülbevalóval az 1880-as években a település belterületén.⁶² Sokkal fontosabb a Dénes-téglagyár területén megbolygatott temető, melyből préselt ezüst övdíszek illetve bronzkanál jutott az orosházi múzeumba.⁶³ Az újabb kutatások során Tótkomlós-Békéssámsoni út 48. ház előtt az 1998. évi leletmentés során egy ezüst nagygyömbös fülbevalós női temetkezés került elő.⁶⁴ Szegényesebb, de szintén korszakbeli temető sírjait tárták fel Orosháza-Bónumon.⁶⁵ Különösen fontos a 2013. júliusában feltárt sírcsoport Békéssámszon-Szenyvíz-

telepen, ahol 4 gepida kori települési objektumot és 5 kora avar kori sírt mentettek meg az orosházi múzeum munkatársai. A sírok egy kivételével K–Ny-i irányításúak voltak, a temetkezések felett mintegy 15–30 cm-rel általában állatcsontokat találtak, mint ahogyan az jellemző a tiszántúli kora avar kori népesség hagyatékára. Két sírban lószerszám is előkerült, ami néhány egyéb melléklettel a temetőrészlet kora avar koron belőli későbbi keltezését feltételezi. A temetkezések között egy ötvös sírja is volt. A dózerolt felszín hatására elképzelhető, hogy a humusztolt területen több sír is lehetett, miként az is lehetséges, hogy a bányatevékenység is semmisített meg kora avar kori sírokat a lelőhelyen korábban. Ezt azért is gondolhatjuk, mivel ehhez a területhez közel van a Móricz Zsigmond utca, ahonnan Lőrinczy Gábor közölt hasonló korú temetkezést.⁶⁶

Az Orosháza vidékén előkerült kora avar kori bizánci érmek lelőhelyei egy dél-északi tengelyt mutatnak, amely egyrészt talán egy esetleges kereskedelmi utat rajzolhat ki. Ezt alátámasztani látszanak más korszakok leletei is. Ugyanakkor nem zárhatjuk ki annak lehetőségét sem, hogy a kora avar korban itt megtelepedett közösségek valamely gazdasági/politikai jelentőséggel bírtak, amely magyarázatul szolgálna e leletek megjelenésére Orosháza vidékén.⁶⁷

A tanulmányban bemutatott és elemzett bizánci érmek jól jelzik a műszeres terepbejárások jelentőségét, melyek fontos információkkal gazdagíthatják egyes korszakok, területek leletanyagát. A kutatás során előkerült érmek száma ugyanakkor a Kárpát-medence avar kori bizánci éremforgalmában is kiemelkedő, melynek magyarázatául többféle lehetőséget vetettünk fel, azonban ezek megerősítéséhez vagy cáfolásához további leletekre van szükség.

⁶⁰ SOMOGYI 2014, 239–240.

⁶¹ BÓNA 1965, 122; ADAM 2002, 272.

⁶² BÓNA 1965, 122; ADAM 2002, 272.

⁶³ BÓNA 1965, 122; ADAM 2002, 272–273.

⁶⁴ RÓZSA 2002, 341–342.

⁶⁵ LICHTENSTEIN 2006; PÁSZTOR–RÓZSA–SZATMÁRINÉ BAKONYI 2013.

⁶⁶ LŐRINCZY 1998, 344–346, 361–363.

⁶⁷ Már Bóna István felhívta a figyelmet (BÓNA 1965, 122) a Dénes téglagyári sírjéig töredékére, amely típus az igen gazdag pápárdombi temető második sírjából ismert. Ugyancsak ezt látszik megerősíteni a Békéssámszon-szenyvíztelepi sírcsoport is.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönjük az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum civil segítőinek munkáját. Az itt közölt érmék Bene András, Benkő József, Kerekes György, Kvak Róbert, Tóth Gábor és Zsikai Rajmund Péter

találatai. A képtáblák elkészítésében való közreműködésükért Fejes Csaba, Hergott Kristóf és Szigeti Judit fogadja köszönetünket!

APPENDIX

*II. Justinus császár arany és rézpénzei az avar szállásterületről
Die Gold- und Kupfermünzen des Kaisers Justin II. aus dem awarischen Siedlungsgebiet*

Lelőhely	Érem	Emisszió	Irodalom
[1] Aparhant-Csorgó (H)	Fol	MIB 43a vagy d Con (572/573)	SOMOGYI 2014, 191.
[2] Arad (RO)	Fol	MIB ? (570/571)	SOMOGYI 2009, 237.
[3] Borcsa (Borča, SRB)	Fol	MIB ? (565–578)	SOMOGYI 1997, 30, Nr. 10.
[4] Budapest-Aquincum polgárváros (H)	Fol	MIB 50a Kyz (574/575)	LASSÁNYI–ZSIDI 2015, 46, Fig. 15.
[5] Carnuntum (A)	Fol	MIB 46 Nic (565–578)	SOMOGYI 2009, 237.
[6] Carnuntum (A)	Fol	MIB 43a Con (565/566)	SOMOGYI 2009, 237.
[7] Carnuntum (A)	Fol	MIB 94 Con (568/569)	SOMOGYI 2009, 237.
[8] Carnuntum (A)	½ Fol	MIB 47a Nic (571/572)	SOMOGYI 2009, 237.
[9] Carnuntum (A)	Fol	MIB 43a Con (575/576)	SOMOGYI 2009, 238.
[10] Carnuntum (A)	Fol	MIB 70 Thes (575/576)	SOMOGYI 2009, 238.
[11] Egerlövő, 31. sír (H)	Fol	MIB 46a-b Nic (572/573)	SOMOGYI 1997, 38–39, Nr. 21.
[12] Erdély (RO)	Sol	MIB 5 Con (567–578)	SOMOGYI 1997, 76–77, Nr. 63.
[13] Gajar (SK)	½ Fol	MIB ? The (565–578)	BUDAJ 2009, 219.
[14] Giarmat (RO)	Fol	MIB 46b Nic (575–575)	SOMOGYI 2014, 242.
[15] Hódmezővásárhely környéke (H)	Sol	MIB 5 Con (567–578)	SOMOGYI 1997, 45–46, Nr. 29.
[16] Kölked-Feketekapu, A/253. sír (H)	Fol	MIB 51a,b Kyz (569/570)	SOMOGYI 1997, 56, Nr. 39.
[17] Kölked-Feketekapu, B/119. sír (H)	Sol	MIB 5 Con (567–578)	SOMOGYI 1997, 57, Nr. 41/1.
[18] Mezőhegyes-7-es tábla (H)	Fol	MIB 43d Con (570–576)	Ld. a tanulmányban!
[19] Mezőhegyes-Víztorozótól keletre (H)	Fol	MIB ? (566–567)	Ld. a tanulmányban!
[20] Nagyszénás-Cifra-dűlő (H)	½ Fol	MIB ? (565–578)	Ld. a tanulmányban!
[21] Potporanj (SRB)	Fol	MIB 43d Con (571–572)	SOMOGYI 2014, 242.
[22] Șpálnaca (RO)	Sol	MIB ? (565–578)	SOMOGYI 2014, 237.
[23] Šturovó (SK)	Fol	MIB ? (565–568)	HUNKA 2016, 68.
[24] Szászsebes (Sebeș, RO)	Fol	MIB 43a Con (570/571)	SOMOGYI 1997, 75, Nr. 61.
[25] Szentendre sírlelet (H)	Sol	MIB 11a Con (565–578)	SOMOGYI 1977, 87, Nr. 77.
[26] Szentes-Tés (H)	Fol	MIB ? (574/575)	SOMOGYI 2009, 238.
[27] Szerb Bánát (SRB)	Sol	MIB 3a Con (567–568)	SOMOGYI 2009, 234.
[28] Tiszakeszi (H)	½ Fol	MIB 70a Thes (568/569)	SOMOGYI 2009, 285–286.
[29] Torontálbresztovac (Brestovac, SRB)	Fol	MIB ? (565–578)	SOMOGYI 1997, 31, Nr. 12.
[30] Tótkomlós-Gyümölcsös, 53-as tábla (H)	Fol	MIB 46a Nic (569–570)	Ld. a tanulmányban!
[31] Tótkomlós-Gyümölcsös, 53-as tábla (H)	Fol	MIB 46a Nic (575–576)	Ld. a tanulmányban!
[32] Versec (Vršac, SRB)	Sol	MIB 5 Con (567–578)	SOMOGYI 1997, Nr. 85a.

Heraclius császár rézpénzei az avar szállásterületről
Die Kupfermünzen des Kaisers Heraclius aus dem awarischen Siedlungsgebiet

Lelőhely	Érem	Emisszió	Irodalom
[1] Budapest (H)	?	MIB ? (612/613)	BÓNA 2003, 295.
[2] Carnuntum (A)	Dodeka Num	MIB ? Alex (610–?)	WINTER 2000, 54, Kat. 1/28.
[3] Carnuntum (A)	10 Num	MIB 237b Cart (610–?)	WINTER 2000, 54, Kat. 1/29.
[4] Carnuntum (A)	10 Num	MIB 240 Cat (614/615)	WINTER 2000, 54, Kat. 1/30.
[5] Ivanova (SRB)	?	MIB ? (610/611)	BÓNA 2003, 295.
[6] Nagyszénás-Cifra-dűlő (H)	Fol	MIB ? (616–624)	Ld. a tanulmányban!
[7] Ravazd (H)	Fol	MIB 175a Nic (612/614)	WINTER 2000, 59, Kat. 19
[8] Solt-Tételhegy (H)	Fol	MIB 160 Con (613/614)	SOMOGYI 2014, 200–201, Kat. 18.
[9] Šturovó (SK)	½ Fol	MIB 17 Alex (608–610) Heraclius Phocas érméjére veretve	HUNKA 2016, 68.
[10] Tótkomlós-Kopáncs-halom (H)	Fol	MIB 160b Con (613/614)	Ld. a tanulmányban!
[11] Várpalota-Gimnázium, 229. sír (H)	Fol	MIB 160 Con (612/613)	SOMOGYI 1997, 94, Kat. 84.
[12] Wien 1 (A)	Fol	MIB 177 Nic (625–629)	WINTER 2000, 56–57, Kat. 11b/2.

IRODALOM

- ADAM 2002: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Hrsg.: Szentpéteri, J. *Varia Archaeologica Hungarica* 13. Budapest 2002.
- BÓNA 1965: Bóna I.: Későrómai és népvándorlás korszak. In: *Oroszáza története*. Szerk.: Nagy Gy. *Oroszáza* 1965, 114–155.
- BÓNA 2003: Bóna, I.: rec. Somogyi, P.: Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit. Innsbruck 1997. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 54 (2003) 294–296.
- BUDAJ 2009: Budaj, M.: Byzantská minca z Gajar. *Zborník Slovenského národného múzea* 103 – *Archeológia* 19 (2009) 219–224.
- CURTA 2017: Curta, F.: Coins, Forts and Commercial Exchanges in the Sixth- and early Seventh-Century Balkans. *Oxford Journal of Archaeology* 36 (2017) 439–454. <https://doi.org/10.1111/ojoa.12123>
- CSALLÁNY 1943: Csallány D.: A Deszk D. számú temető avar sírjai (Les tombes avars du cimetière de „Deszk D”). *Archaeologiai Értesítő* 3 (1943) 160–173.
- CSALLÁNY 1956: Csallány, D.: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Budapest 1956.
- GANDILA 2018: Gandila, A.: *Cultural Encounters on Byzantium's Northern Frontier, c. AD 500–700*. Cambridge 2018. <https://doi.org/10.1017/9781108470421>
- HAHN 1981: Hahn, W.: *Moneta imperii Byzantini 3. Von Heraclius bis Leo III./Alleinregierung (610–720)*. Wien 1981.
- HUNKA 2016: Hunka, J.: Stredoveké mince zo Štúrova a okolia zo 6.–16. storočia. *Študijné Zvesti* 59 (2016) 65–73.
- HUSZÁR 1954: Huszár, L.: Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im Mittleren Donau-becken. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 5 (1954) 61–110.

- IVANIŠEVIĆ–POPOVIĆ 2017: Ivanišević, V. – Popović, I.: Les monnaies protobyzantines en Pannonie Secunde. In: *Sirmium à l'époque des Grandes migrations*. Eds.: Popović, I. – Kazanski, M. – Ivanišević, V. Leuven 2017, 239–254.
- KISS 1996: Kiss A.: 'In terra nummus' – A Kárpát-medence avar kori kereskedelmi külkapcsolatainak vázlatja a régészeti és numizmatikai leletek tükrében (,In terra nummus' – Die Skizze der Handelsbeziehungen des Karpatenbeckens in der Awarenzeit im Spiegel der numismatischen und archäologischen Quellen). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 2 (1996) 221–245.
- LASSÁNYI–ZSIDI 2015: Lassányi G. – Zsidi P.: Előzetes jelentés az aquincumi polgárváros területén folytatott műszeres leletkutatásról, ásatásról és lelőhelyvédelmi munkákról (Preliminary report on the non-invasive, instrumental survey, excavation and archaeological site protection works in the territory of the Civil Town in Aquincum). *Aquincumi Füzetek* 21 (2015) 32–50.
- LICHTENSTEIN 2006: Lichtenstein L.: Kora avar sírok Orosháza Bónumról (Early Avarian graves of Orosháza Bónum). *Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve* 8 (2006) 131–146.
- LŐRINCZY 1998: Lőrinczy G.: Kelet-európai steppei népesség a 6–7. századi Kárpát-medencében. Régészeti adatok a Tiszántúl kora avar kori betelepüléséhez (Osteuropäische Steppenbevölkerung im 6. und 7. Jahrhundert im Karpatenbecken. Archäologische Beiträge zur frühawarenzeitlichen Einsiedlung des Gebietes jenseits der Theiß). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 4 (1998) 343–372.
- MASEK–MIHÁCZI–PÁLFI 2018: Masek Zs. – Miháczai-Pálfi A.: Gepida kori fibulatöredék Tótkomlós-Kopáncshalomról. *Férek a földből* 1. *Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából* 19 (2018) 47–49.
- MCCORMICK 2001: McCormick, M.: *Origins of the European Economy: Communications and Commerce AD 300–900*. Cambridge 2001. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107050693>
- MOGYORÓSSY 1877: Mogyoróssy J.: A Békési Múzeum. *Békési Lapok* 1877:21, 4.
- MORRISON 1989: Morriison, C.: Monnaie et prix á Byzance du Ve au VIIe siècle. In: *Hommes et richesses dans l'Empire byzantin* 1. Ed.: Martin-Hisard, B. Paris 1989, 241–260.
- MORRISON–SODINI 2002: Morriison, C. – Sodini, J. P.: The Sixth-Century Economy. In: *The Economic History of Byzantium. From the Seventh through the Fifteenth Century* 1. Ed.: Laiou, A. E. Washington 2002, 171–220.
- OSTROGORSKY 1932: Ostrogorsky, G.: Löhne und Preise in Byzanz. *Byzantinische Zeitschrift* 32 (1932) 293–333.
- PÁSZTOR–RÓZSA–SZATMÁRINÉ BAKONYI 2013: Pásztor A. – Rózsa Z. – Szatmáriné Bakonyi E.: Kora avar kori sírok Orosháza-Bónumból II. *Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából* 10 (2013) 3–13.
- POHL 1988: Pohl, W.: *Die Awaren. Ein Steppenvolk im Mitteleuropa 567–822*. München 1988.
- POHL 2018: Pohl, W.: *The Avars: A Steppe Empire in Central Europe 567–822*. Ithaca 2018. <https://doi.org/10.7591/9781501729409>
- PROHÁSZKA 2004: Prohászka, P.: Altneue byzantinische Münzen der Awarenzeit (Ergänzungen zum Buch von Péter Somogyi: Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit. Innsbruck 1997). *Acta Archa-eologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 55 (2004) 101–113. <https://doi.org/10.1556/AArch.55.2004.1-2.5>
- PROHÁSZKA 2013: Prohászka, P.: „Was in der Tasche blieb ...” Bemerkungen zum byzantinischen Münzverkehr im ersten Viertel des 10. Jahrhunderts im Karpatenbecken. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 63 (2013) 199–208. <https://doi.org/10.1553/joeb63s199>
- PROHÁSZKA 2017: Prohászka P.: Középkori bizánci érmek Komárom-Esztergom megye nyugati részéből. *Numizmatikai Közlöny* 114–115 (2017) 177–182.

- QUAST 2001: Quast, D.: Byzantinisch-gepidische Kontakte nach 454 im Spiegel der Kleinfunde. In: *International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st–5th centuries A. D.* Eds.: Istvánovits, E. – Kulcsár, V. Aszód–Nyíregyháza 2001, 431–452.
- RÓZSA 2002: Rózsa Z.: Kora avar sír Tótkomlóson (Ein frühawarisches Grab von Tótkomlós). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 8 (2002) 341–343.
- SOMOGYI 1997: Somogyi, P.: *Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit*. Innsbruck 1997.
- SOMOGYI 2009: Somogyi, P.: Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit. Eine Bestandaufnahme 1998–2007. *Acta Archaeologica Carpathica* 42–43 (2009) 231–298.
- SOMOGYI 2014: Somogyi, P.: *Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit in ihrem europäischen Umfeld*. Dissertationes Pannonicae 4:2. Budapest 2014.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1979: Szádeczky-Kardoss S.: Az avar történelem forrásai II. Az avar honfoglalás előzményei, lefolyása s feltételezhető elismerése Bizánc részéről. *Archaeologiai Értesítő* 106 (1979) 94–111.
- WINTER 2000: Winter, H.: Die byzantinischen Fundmünzen aus dem österreichischen Bereich der Avaria. In: *Die Awaren am Rand der byzantinischen Welt*. Hrsg.: Daim, F. Innsbruck 2000, 45–63.

BYZANTINISCHE KUPFERMÜNZEN DES 6–7. JAHRHUNDERTS AUS OROSHÁZA UND SEINER UMGEBUNG

PÉTER PROHÁSZKA – ZOLTÁN RÓZSA

Die Prospektionen mit Metallsuchgerät spielen bei der archäologischen Forschung eine immer wichtiger werdende Rolle. In den letzten Jahren wurde die Stadt Orosháza und ihre Umgebung systematisch begangen, wobei zahlreiche Funde verschiedener Epochen ans Tageslicht kamen. Zwischen ihnen befanden sich auch byzantinische Kupfermünzen aus dem 6–7. Jahrhundert. Die erste byzantinische Münze – ein Follis des Justinianus I. – kam 1877 in Orosháza-Szentetornya zum Vorschein und ihre Beschreibung findet sich in der Lokalzeitung. Eine andere wurde in Kardoskút-Gehöft von Molnár Zsolt in einem Grab gefunden. Dank der Prospektionen können wir die Reihe mit acht weiteren byzantinischen Münzen vermehren:

1. Orosháza-Szentetornya (Kom. Békés)
Justinianus I. (527–565), Follis, Nicomedia B, MIB 114 (539–540)
2. Tótkomlós-Gyümölcsös, Acker 53 (Kom. Békés)
Justinianus I. (527–565), Follis, Constantinopolis (?), MIB 83–85 (527–537)
3. Tótkomlós-Gyümölcsös, Acker 53 (Kom. Békés)
Justinus II. (575–578), Follis, Nicomedia, MIB 46a (569–570).
4. Tótkomlós-Gyümölcsös, Acker 53 (Kom. Békés)
Justinus II. (575–578), Follis, Nicomedia, MIB 46a (575–576).
5. Mezőhegyes-Acker 7, Mezőhegyes, Fundort Nr. 5 (Kom. Békés)
Justinus II. (575–578), Follis, Constantinopolis, MIB 43d (570–576), gelocht.
6. Mezőhegyes östlich vom Wasserspeicher, Mezőhegyes Fundort 58 (Kom. Békés)
Justinus II. (575–578), Follis, ?, MIB ? (566–567).
7. Nagyszénás-Cifra-dűlő, faluhely (Kom. Békés)
Justinus II. (575–578), Halfollis, ?, MIB ? (565–578).
8. Tótkomlós-Kopáncs-Hügel (Kom. Békés)

Heraclius (610–641), Follis, Constantinopolis, MIB 160b (613–614).

9. Nagyszénás-Cifra-dűlő, faluhely (Kom. Békés)

Heraclius (610–641), Follis, ?, MIB ? (616–624).

Das numismatische Fundmaterial wird durch die neuen bzw. altneuen Funde vermehrt. Die Goldmünzen standen jedoch im Fokus des Interesses als Zeugen der awarisch-byzantinischen diplomatischen und militärischen Kontakte. Die Kupfer- bzw. Silbermünzen erhielten jedoch wenig Aufmerksamkeit.

Ab der zweiten Hälfte des 5. Jahrhunderts bis 568 gehörte die Umgebung von Orosháza zum Königreich der Gepiden. Obwohl die hier gefundenen Münzen des Justinianus I. vor 550 geprägt wurden, muss man in Betracht ziehen, ob sie nicht erst mit den Awaren hierher gelangten. Das Stück aus Kardoskút wurde nach dem Bericht in einem awarischen Grab gefunden. Aus Orosháza kennen wir kaum archäologische Denkmäler der Gepiden. Nach dem Tod von Justinianus I. (565) hörten die den Awaren gezahlten byzantinischen Jahresgelder auf. Der neue Kaiser – Justinus II. – wies die Gesuche der awarischen Abgesandten um eine Erneuerung der früheren Subventionen zurück. In den nächsten Jahren jedoch veränderte sich die Lage am Mitteldonaugebiet mit der Vernichtung des Königreichs der Gepiden, der Abwanderung der Langobarden und der Ansiedlung der Awaren grundlegend. Die byzantinischen Niederlagen zwangen den Kaiserhof im Jahre 574 zu einem Vertrag mit den Awaren. So konnte das Reich seine Gebiete sichern, sein Vorposten jedoch – die Stadt Sirmium – wurde von den Awaren bis 582 belagert. Aus dem Karpatenbecken kennen wir sieben Solidi und 25 Kupfermünzen des Justinus II. Nur drei davon sind Halbfolles. Im Vergleich mit dem Münzverkehr von Pannonia Secunda (Umgebung von Sirmium) kann man sie einerseits als Zeugen des Handels betrachten, jedoch könnten sie auch durch die awarischen Angriffe im Reichgebiet erworben worden sein. Es ist bemerkenswert, dass aus der Umgebung von Orosháza vier Folles und ein Halbfolles des Justinus II. bekannt sind. Neben diesen kamen auch zwei Folles des Heraclius in Tótkomlós-Kopács-Hügel und in Nagyszénás-Cifra dűlő faluhely ans Tageslicht. Das Stück aus Tótkomlós wurde in den Jahren 613–614 in Konstantinopel (MIB 160b) geprägt. Der andere Follis aus Nagyszénás-Cifra-dűlő, faluhely ist bisher einzigartig im Karpatenbecken, weil er zur Reihe der zwischen 616 und 624 geprägten Münzen gehört. Obwohl die meisten Solidi des Heraclius ebenfalls aus diesen Jahren stammen, gibt es nur diese einzige Kupfermünze. Das Erscheinen der Folles des Heraclius im Karpatenbecken kann man schwerlich mit dem Kleinhandel erklären. Sie gelangten wahrscheinlich durch die awarischen Kriegszüge bzw. diplomatischen Gesandtschaften hierher. Die Fundstellen der byzantinischen Münzen aus Orosháza zeigen eine Süd-Nord-Achse, die auf einen eventuellen Handelsweg hindeuten könnte. Die Funde anderer Epochen können diesen untermauern. Wir können jedoch jene Möglichkeit nicht ausschliessen, dass die hier in der Awarenzeit angesiedelten Gruppen irgendeine wirtschaftliche/politische Bedeutung hatten, was das Erscheinen der byzantinischen Münzen und anderer Gegenstände in der Umgebung von Orosháza erklären würde.

